

Alojz Benac (1914-1992)

6. marca 1992 je v Sarajevu umrl Alojz Benac, nedvomno prva osebnost jugoslovanske arheologije po drugi svetovni vojni. Ker je bil to tudi čas največjega razcveta arheologije na ozemlju nekdanje Jugoslavije, smemo že zdaj reči, da bo njegovo ime ostalo trdno zapisano v zgodovini jugoslovanske arheološke stroke. Benac je bil pač edini, ki je znal iz kulturno različnih okolij zbrati delavce, ki so kljub različni in raznovrstni znanstveni tradiciji, različnim šolam, interesom, hoteljem in metodam dela z navdušenjem delali za skupne načrte. Če bomo tudi po razpadu Jugoslavije lahko govorili o arheologiji na tem območju v pozitivnem, dobrem smislu, je to Benčeva zasluga. Precej bolj kot zvezne ustanove, Zveza arheoloških društev Jugoslavije, Svet jugoslovanskih akademij in njegovi odbori, je ustvarjal možnosti za skupno delo in ga uresničeval v svojem Centru za balkanološke študije prav Benac.

Alojz Benac je bil zgledna osebnost. Bil je nosilec najvišjih funkcij, v socialistični Jugoslaviji, dobitnik najpomembnejših nagrad, hkrati pa je bil človek - in to govori o njegovi veličini - ki je svoj položaj in funkcije v polni meri uporabil za razvoj svoje stroke, pa tudi drugih znanosti v Bosni in Hercegovini in v celotni Jugoslaviji. Znal je ohraniti distanco do svojih funkcij in nagrad, hkrati pa je z njimi omogočil delo tistim, ki jim to delo sicer ne bi bilo omogočeno.

Imel je tudi številne mednarodne funkcije. Bil je član Stalnega sveta Svetovne arheološke organizacije, tajnik in organizator njenega osmega kongresa v Beogradu 1971, član številnih mednarodnih institucij in združenj, slavnostni predavatelj na mednarodnih prireditvah, na katerih je zastopal jugoslovansko arheologijo.

Njegova življenjska pot je bila v kratkem zapisu takale: leta 1937 je diplomiral v Beogradu iz klasične filologije in bil nato profesor po različnih gimnazijah v Bosni, 1951 je doktoriral v Ljubljani pri prof. Josipu Korošču. Kot arheolog je 1947-1967 služboval v Zemaljskem muzeju v Sarajevu (od 1957-1967 kot ravnatelj), od 1953 do 1967 je tudi predaval arheologijo na sarajevski univerzi, od 1967 do 1971 je bil tam redni profesor za antično zgodovino in arheologijo, od 1962 do 1965 je predaval arheologijo tudi na Filozofski fakulteti v Zadru (v zimskem semestru leta 1965 tudi v Münstru). Leta 1962 je ustanovil Center za balkanološke študije (Centar za balkanološka ispitivanja) pri tedanjem Znanstvenem društvu Bosne in Hercegovine (pozneje Akademija znanosti in umetnosti BiH) in bil njegov direktor vse do 1989, ko je to mesto prepustil Borivoju Čoviću. Bil je član vseh jugoslovanskih akademij, SAZU od leta 1978. V Akademiji znanosti in umetnosti BiH je bil tudi njen dolgoletni tajnik in

predsednik. Prav tako je bil v letih 1977/78 predsednik Sveta jugoslovanskih akademij znanosti in umetnosti.

Njegovo znanstveno delo je bilo zelo raznovrstno in posvečeno različnim obdobjem, predvsem pa neolitiku in eneolitiku, s katerima so povezana tudi začetna in najpomembnejša izkopavanja, ki jih je vodil (Nebo, Mujevine, Hrustovača pečina, Alihodže, Lisičići, Zelena pečina, Crvena stijena, pozneje Obre). O tem obdobju je napisal tudi sintečno razpravo, ki je izšla v nemščini (*Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*) in posebej v srbohrvaščini. Drugi predmet njegovega znanstvenega zanimanja so bili Iliri. Začel je z objavo dveh katalogov najdb z Glasinca (skupaj s Čovićem) in pozneje nadaljeval ilirske študije v okviru ilirskih simpozijev, ki jih je sam organiziral, in ob mnogih drugih priložnostih. Obdelavo te teme je sklenil z odlično sintezo v petem zvezku *Praistorije jugoslavenskih zemalja* (O etničkim zajednicama starijeg železnog doba u Jugoslaviji).

Vsega njegovega dela, vseh njegovih funkcij na tem mestu seveda ne moremo obravnavati. Poudariti moramo predvsem tisto, kar zadeva širše območje nekdanje Jugoslavije.

Vanj je Benac suvereno stopil že na prvem zborovanju jugoslovanskih arheologov v Niški banji leta 1950. Kdo od tistih zdaj že redkih udeležencev tega zborovanja se ne spominja njegovega suverenega nastopa na tem prvem srečanju, ki mu je takoj zagotovil predsedniško mesto v društvu! Spoznal pa je kmalu, da reprezentančni nastopi, čeprav združeni z delovnimi simpoziji, ne zadostujejo za tisto načrtno delo, ki ga potrebuje jugoslovanska arheologija. Tako je l. 1962, ko je imel za seboj že vrsto pomembnih izkopavanj in del iz bosanske arheologije, ustanovil Center za balkanološke študije, v katerem je zbral vodilne jugoslovanske raziskovalce antičnega sveta, arheologe, zgodovinarje, lingviste in etnologue iz vseh republik, in v njegovem okviru zasnoval načrtno delo. Čeprav naj bi bilo to posvečeno celotni balkanistiki, se je zaradi sestave svojih članov kmalu osredotočilo predvsem na vprašanja Balkana v antični dobi s poudarkom na ilirolgiji. Na treh kolokvijih, posvečenih Ilirom v prazgodovini (1962) in rimski antiki (1964) ter njihovem deležu v zgodnjelovanski zgodovini (1968), je jugoslovanska znanost, zgodovina, arheologija in lingvistika, prvič prevzela pobudo v teh zapletenih vprašanjih, ki so bila do tedaj domena tujih raziskovalcev, in se takoj uveljavila. Kot nadaljevanje teh vprašanj so izšle odlične zgodovinske študije Fanule Papazoglujeve, lingvistične in mitološke študije Radoslava Katičića, ki so problematiko bistveno dopolnile. Začela je izhajati ilirska bibliografija, v kateri je bila pregledno

zbrana praktično vsa arheološka bibliografija za prazgodovinsko arheologijo kovinskih dob in za rimski čas. Ilirologiji je bil posvečen tudi simpozij o ilirskih naseljih - spet do tedaj skoraj neupoštevana problematika - in za konec tudi simpozij o njihovi duhovni kulturi, kot se kaže v grobnem kultu in v umetnosti oz. umetni obrti. Tako je nastajala sinteza, ki je niso mogli uresničiti niti narodi z neprimerno močnejšo znanstveno tradicijo in kulturo ter dolgotrajno organizacijo znanstvenih institucij.

To velja še posebej za *Praistorijo jugoslovenskih zemalja* 1-5 (1979-1987), ki je solidna sinteza prazgodovine kulturno tako različnega okolja, kot je bilo jugoslovansko.

Tako delo je lahko izpeljal le organizatorični genij Alojza Benca. Tudi koncept je njegov, genialno prilagojen stanju in možnostim jugoslovanske arheološke vede. Žal ni prišlo do objave že izdelane skrajšane izdaje Praistorije v angleščini, ki bi bila v svetu gotovo hvaležno sprejeta. Zato ostaja to ogromno delo začuda dokaj skrito, skromno uporabljano in citirano. Oboje, ilirske simpozije in Praistorijo, poudarjam tako močno zato, ker jih brez Benca ne bi bilo - in to so dela, ki jih narodi z veliko znanstveno tradicijo in gospodarsko močjo niso uresničili. Gotovo, dela in sinteze te vrste pri sedanjem stanju stroke ne morejo biti dolgotrajne veljave, še dolgo pa bodo izhodišče za vsaka nova raziskovanja in jih bodo bistveno olajševala. Center je tudi že začel delo v zvezi z zgodovino rimske dobe na ozemlju nekdanje Jugoslavije, ki pa se je zaradi pomanjkanja pripravljanih del usmerilo v izdelavo zgodovine posameznih rimskih provinc in grške antike v Jugoslaviji. Usoda takšnjega dela pa je zdaj iz razumljivih vzrokov negotova.

Vsega tega brez Benca ne bi bilo. On je znal videti prave probleme in znal najti prave sodelavce, da jih uresniči. Ob vsem tem je bil nenadkriljiv realist glede tega, kaj je možno uresničiti in kaj ne.

Ob vsem tem delu naj samo omenim, da je pod Benčevim uredništvom izšlo 26 zvezkov *Godišnjaka*, glasila Centra za balkanološke študije, in 12 njegovih posebnih izdaj; dve je napisal Benac sam.

Če sem se podrobneje ustavil ob velikih skupinskih delih, ki jih brez njega ne bi bilo in pri katerih ni sodeloval samo kot organizator, ampak tudi kot znanstveni sodelavec, moram seveda vsaj na kratko označiti tudi njegovo osebno znanstveno delo. Tudi to je bilo široko in je segalo na različna področja. To velja tako za različna časovna obdobja, pa tudi za raznovrstno problematiko. Predvsem pa je potrebno poudariti njegovo iskanje sinteze. Študij podrobnosti, posameznih kosov gradiva, natančne kronologije mu ni bil nikoli

cilj, vedno le sredstvo za oris zgodovine. Arheologija mu je služila za rekonstrukcijo zgodovine, njeno celotno podobo pa je obvezno dopolnjeval tudi s paleolingvistiko, pisanimi viri, antropologijo in etnologijo. Tako je imel že od vsega začetka v načrtu Korpus grških in latinskih besedil, ki se nanašajo na nekdanje jugoslovansko ozemlje, in *Rerum Illyricarum fontes epigraphici*; ena redkih nalog, ki v Centru ni bila izpeljana.

Sintezi so bila posvečena tudi njegova izkopavanja. Izbral jih je smotrno in sistematično. Najprej je raziskoval neolitska in eneolitska najdišča, da je lahko izrisal celotni potek tega časa v Bosni in Hercegovini. Ugotavljal je tudi gibanja stepskih ljudstev v eneolitiku, ki jih običajno vezemo na indoevropsko selitev, in našel v gomili 16 v Pustopolju na Kupreškem polju naravnost senzacionalni dokaz za svojo tezo. Prav tako je bilo njegovo raziskovanje naselij na Duvanjskem polju, Buškem blatu, Livanjskem in Glamočkem polju predvsem prispevek k zgodovini Delmatov, njihovi samostojni zgodovini in prehodu pod rimsko oblast. Kljub številnim obveznostim je hitro objavil gradivo z vseh izkopavanj, ki jih je vodil.

Tako je bila Bosna, kjer sta se od neolitika dalje srečevali vzhodna in zahodna civilizacija, idealno območje za njegov širok koncept. Prav tako je bila z različnimi narodi, nosilci tako različnih kultur, pobuda za njegov študij etničnih vprašanj. V etnosu je videl enoto, ki je bila vedno zgodovinska sila, nosilec lastne duhovne in materialne kulture, ki je torej arheološko opredeljiva. Ozemlje Bosne in Hercegovine je bilo hkrati na robu grškega in italskega sveta, tako da je bilo deležno zanimanja grških in rimskih geografov ter zgodovinarjev, kar je dalo Bencu za njegovo zgodovinsko smer raziskovanj še posebne možnosti, ki jih evropska arheologija ni imela. V tem smislu moramo tudi razumeti njegova etnološka raziskovanja, ki se jih je povojna evropska arheologija zaradi zlorab in stranpoti med obema vojnama izogibala. Predvsem pa so bila Benčeva tovrstna raziskovanja mnogo bolj kritična in na višji ravni kot mnoga podobna raziskovanja v sosednjih balkanskih državah, ki pogosto niso bila brez nacionalističnega naboja.

Ko se v teh za Bosno in Hercegovino tragičnih dneh Alojzu Bencu zahvaljujemo za njegovo delo, smo mu člani Centra tudi hvaležni, da smo prav po njegovi zaslugi dodobra spoznali in vzljubili to deželo. Njena tako različna, zgodovinsko bogata kultura nas ni samo učila bolje razumeti svojo arheološko vedo, ampak tudi razumevajoče in naklonjeno sprejemati to različnost. Benac je bil odličan arhitekt plodne skupnosti v različnosti.

Stane GABROVEC